

Rainer Aaltonen

NON SCHOLAE SED VITAE DISCIMUS

Liekki Lehtisalo (toim.): Vaikuttaako koulutus. Opetusministeriön suunnitelusihteeristön julkaisuja 9. VAPK-Kustannus: Helsinki 1992. 206 sivua.

Kauko Hämäläinen, Reijo Laukkanen & Armi Mikkola (toim.): Koulun tuloksellisuuden arviointi. VAPK-Kustannus: Helsinki 1993. 173 sivua.

”Koulu ja elämä” otsikoi päätoimittaja, historian apulaisprofessori *Seikko Eskola* lähes kymmenen vuotta sitten julkaistun pääkirjoituksensa Kanavassa (6/1984). Miten koulumenestys ennakoii myöhempää menestymistä elämässä, kyseli Eskola kirjoituksessaan, ja ihmetteli, kuinka ”tämä koulutuspolitiikan kannalta olennainen kysymys on suomalaisessa kasvatustieteessä aivan tutkimaton alue.”

Saadakseen alustavaa valaistusta asiaan Eskola teki pienen empiirisen analyysin. Koulumenestyksen mittana olivat ylioppilastutkinnon ja päästötodistuksen arvosanat, yhteiskunnallisen menestymisen osoittimena nimen esiintyminen Kuka Kukin on -teoksessa (Otava 1982), ja aineistona erään Helsingin esikaupungin oppikoulun oppilaat. Aineiston pienuuden vuoksi (17 henkilöä) Eskola oli varovainen päätelmisään, mutta tiivistä kuitenkin : ”Lopputulokset jää, että keskinkertaisen koulumenestyksen jälkeen ei parempi tai huonompi pärjääminen koulussa enää anna juuri mitään mahdollisuutta tulevan onnistumisen ennakointiin työelämässä.”

Kanavan seuraavassa numerossa kasvatustieteen emeritus professori *Matti Koskenniemi* vastasi Eskolalle viittaamalla muutamiin suomalaisiin asiaa käsitelleisiin tutkimuksiin. Kun tuoreimmatkin niistä, *Aleksanteri Hinkkasen*

”Koulumenestys ja elämänura” (1944) ja *Sirkka Salomaan* ”Ikäkausien vaihtelu” (1945) olivat jo neljäkymmenen vuoden takaisia, toisti Eskola ihmettelynsä: ”Kun kasvatustieteen professoreja ja apulaisprofessoreja maassa on sentään monia kymmeniä, odottaisi suurempaa kiinnostusta tähän ongelmaan.”

Viittaamatta tässä uudempaan koulutuksen ja (työ)elämän välistä suhdetta tarkastelemaan tutkimukseen, ja syyllistämättä enempää kasvatustieteen professoreitakaan totean, että koulutuksen tulokset ja vaikutukset ovat selvästi nousmassa nyt myös kasvatustieteilijöiden kiinnostuksen kohteeksi.

Tähän on ollut ainakin kaksi syytä. Valtion hallinnossa on viime vuosikymmenen lopulta lähtien ollut vireillä hallinnon kehittämis- ja uudistamishankkeita, jotka tähtäävät nk. tulosohjauksen käyttöönottoon. Rinnan näiden hankkeiden kanssa on julkisella sektorilla jouduttu lamasta johtuen entistä tarkemmin miettimään, mihin ja minkä tasoisin julkisiin palveluksiin yhteiskunnalla on varaa, ja että vähenevät voimavarat käytetään entistä tehokkaammin. Vähiten tätä muutosta ei ole siivittänyt uusi poliittis-ideologinen ajattelutapa, jossa aikaisempi ”goplan”-ajattelu on vaihtunut ”markkina”ohjaukseksi. Koulutus- ja kulttuuripalvelujen tuottajat ovat muiden mukana joutuneet aivan uuden tilanteen eteen, kun toiminnan tulokset, eikä vain hyvät ja kannatettavat tavoitteet, kuten aikaisemmin, ovat yhteiskunnan rahoituksen ehtona.

Koulutuksen hallintoviranomaiset ovatkin nyt ottaneet aktiivisen roolin, ja alkaneet tuottaa materiaalia koulutuksen tulosten ja vaikutusten selvittämistä ja arvioimista varten. Seuraavassa esiteltävät kirjat ovat opetusministeriön ja opetushallituksen järjestämien asiantuntijaseminaa-

rien esitelmien pohjalta laadittuja kokoomateoksia.

Liekki Lehtisaloon toimittama **Vai kuttaako koulutus** -teos koostuu neljästä teemaansa hyvin eri tavoin käsittelevästä artikkelista. Ensimmäisenä ikään kuin ongelma-alueeseen johdattavana on Lehtisaloon suomalaisen koulutuksen tilaa, tulevaisuutta ja uhkakuvia kartoittava kirjoitus. Siinä luodaan tiivis katsaus viime vuosikymmenien määrällisesti ja tasollisesti voimakkaasti kasvaneeseen koulutukseen, viitataan kansainvälisessä vertailussa saatuihin hyviin tuloksiin, ja visioidaan tulevaisuutta jatkuvan kasvatuksen ja elinikäisen oppimisen strategian pohjalta.

Kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa korkeatasoinen osaaminen ja taitotieto on kansakunnan elinehto. Tätä tukee raja-aitoja madaltava, avoimuudelle, joustavuudelle ja oppijakeskeisyydelle rakentuva uusi koulutusjärjestelmä. Nykyinen lama ja massatyöttömyys luovat kuitenkin voimakkaan varjonsa tämän "Sivistys-Suomi" -vision ylle. Vaikka lama ei vielä ole laa- maannuttanut suomalaisten opiskeluhaltua, oikeastaan päinvastoin, voi se pitkittyessään niin tehdä. Joka tapauksessa varmin tae koulutuksen vanhenemisestä ja "hukkaan menemisestä", oli se hankintahetkellä miten ajanmukaista tahansa, on siinä, ettei sitä pääse lainkaan hyödyntämään käytännössä I. (työ)elämässä. Koulutuksen potentiaaliset vaikutukset eivät tällöin realisoitu.

Hyvä ja kannatettava tavoitevisio meillä siis on, mutta mistä löytyisi keinot sen toteuttamiseen. Kysymys on siitä saako koulutus vaikuttaa?

Kirjan toisena artikkelina on *Yrjö-Paavo Häyrysen* puheenvuoro henkisten kykyjen tuottavuudesta 1990-luvulla. Kirjoitus on teoksen laajan ja moniaineksisin. Se että runsaalla viidelläkymmenellä tekstisivulla on kolmisenkymmentä otsikkoa kertonee jotakin aineiston runsaudesta, mutta myös sen hajanaisuudesta. Käsitte- lyn kohteeksi tulevat henkisen kyvyn monet määreet, sen yhteydet talouteen ja markkinoihin, ja siihen miten ammatit ja työelämä tätä kykyä kehittävät. Jos kuitenkin yritän tiivistää artikkelin ydinsisällön muutamaksi perusajatuksiksi, voisivat ne olla esim. seuraavat:

Henkisten kykyjen muotoutuminen ja kasautuminen on hidaskäyttöinen historiallinen prosessi; kyvyt kehittyvät koulutuksen ohella myös muussa aineellisessa ja henkisessä tuotannossa, ja sen vaikutukset näkyvät vasta tietyn viiveen kuluttua; vaikutukset eivät koske vain aineellista tuotantoa vaan ne näkyvät myös koulutuksen ja elämäntavan luonteen muuttumisena, habituksena tai kulttuuri-pääomana. Kulttuuripääoma on koulutus- pääomasta eroava distinktiokyvyn muoto, joka liittyy ja vaikuttaa myös ammatilliseen osaamiseen. Uudet henkiset kyvyt syntyvät usein kriisien seurauksena sosiaalisessa muutoksessa, dialogin kautta.

Kriisi meillä jo onkin, olisikohan kykyä dialogiin?

Kirjan painavinta ja parasta antia on tarjolla *Reijo Raivolan* tiiviissä katsausartikkelissa, jossa hän tarkastelee koulutuksen vaikuttavuuden problematiikkaa materiaalina se aaltoliikkeenomainen keskustelu, jota kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa on käyty. Vaikka koulutuksen myönteiset, erit. taloudelliset, vaikutukset niin yksilöille kuin kansakunnille on osoitettu lukuisissa tutkimuksissa, ovat tulokset kaikkea muuta kuin ristiriidattomat.

Raivola esittää kaksi metodista ratkaisua lähestyä tätä ongelma- aluetta. Molemmissa palautetaan tarkastelu ikään kuin "neitseelliseen" alkutilaan, jolloin muodollista kasvatusta alettiin organisoida koulutusjärjestelmäksi. Toisessa tarkastelutavassa kehitysmaat muodostavat "laboratorion", jossa oletettua syy-yhteyttä on mahdollista seurata alusta lähtien. Toinen tapa on vertailevan historiallisen aineiston avulla selvittää modernin oppivelvollisuuskoulun ja sille rakentuvan koulutusjärjestelmän syntyä. Näistä jälkimmäinen on tässä kirjoituksessa voimakkaammin esillä.

Raivola tarkastelee myös koulutuksen tuotantofunktion problematiikkaa. Miten koulutusjärjestelmän panostekijät muuntuvat koulutusprosessissa tuotoksiksi on ongelman ydinkysymys. Toistaiseksi yritykset arvioida funktion parametrejä eivät ole olleet kovin rohkaisevia. Tuotantofunktion käsite onkin enemmän heuristinen ja hypoteettinen ajatteluväline, kuin empiirisesti todistettu malli, jonka avulla tehokasta ja tulosvastuullista koulutustoimintaa voitaisiin

ohjata. Koulutuksen taloustieteellinen tarkastelu yhdistettynä uusimpaan psykologiseen ja sosiologiseen tietämykseen voisi ehkä raottaa tätä "black boxia".

Artikkelinsa lopuksi Raivola erittelee koulutuksen ja oppimisen käsitteiden välisiä suhteita jatkuvan koulutuksen viitekehyksessä. Monet vaikuttavuustutkimusten ristiriitaiset tulokset johtuvatkin koulutuksen vaikutusten ja ja oppimisen vaikutusten sekoittamisesta toisiinsa. Koulutus vaikuttaa oppimisen kautta, mutta koulutus ei takaa oppimista. Toisaalta oppiminen pääsee esiin koulutuksen ansiosta. Koulutuksen ja yksilön menestymisen välinen yhteys selittyy koulutuksen valikointi- ja sijoittelutehtävän onnistuneisuuden avulla. Kun oppiminen organisoidaan jatkuvan koulutuksen periaatteiden mukaisesti, tulee se madaltamaan ja ehkä hävittämäänkin rajan oppimisen ja koulutuksen väliltä ja nostamaan oppimisen sille kuuluvaan etuasemaan, tällöin todellinen osaaminen menee tutkintotodistusten edelle. Tämä edellyttää kuitenkin oppimistulosten seurannan tehostamista. Vasta sitten voidaan siirtyä koulutuksen vaikuttavuuden tutkimisesta opitun vaikuttavuuden tutkimiseen.

Kirjan viimeisessä artikkelissa *Olli Poropudas* tarkastelee analyttisesti ja kriittisesti mahdollisuuksia lisätä koulutuksen vaikuttavuutta. Tarkastelun lähtökohtana on suomalainen koulutuspituuksien kasvu ja sille esitetyt tulkinnat. Teknis-funktionaalisen selitysmallin mukaan koulutus tuottaa työelämässä tarvittavia tietoja, taitoja ja valmiuksia. Teknisen kehityksen johdosta työelämässä lisääntyvät tehtävät, joissa tarvitaan aikaisempaa korkeampaa ammattitaitoa, ja siten myös pitempää koulutusta. Tämä selittää koulutusaikojen kasvun. Intressiryhmäteoria puolestaan perustuu statuskamppailun ajatukselle. Koulutus uusintaa eri yhteiskuntaryhmien asemat ja määrittää sen, miten ne eroavat toisistaan. Tässä status- ja distinktiokamppailussa menestyäkseen eri yhteiskuntaryhmät vaativat ja lopulta saavat enemmän ja pidempää koulutusta. Koulutuksen laajeneminen selittyy siis tästä, eikä todellisesta ammattitaitovaatimusten kasvusta käsin.

Empiirisen aineiston analyysi vuosilta 1975-85 ei anna riittävää tukea kummallekaan teorialle sellaisenaan. Pääselitys löytyy Propu-

daksen mukaan poliittisesta päätöksenteosta. Myöskään ihmillisen pääoman teoria ei vakuuttavasti selitä koulutuksen kasvua eikä tarjoa väliteitä koulutuksen vaikuttavuuden lisäämiseen. Lyhyellä aikavälillä koulutuksen vaikuttavuutta voidaan parantaa työpaikka- ja aikuiskoulutusta lisäämällä, joustavoittamalla koulutusta ja siirtämällä osia peruskoulutuksen sisällöistä jatkokoulutukseen. Pidemmällä tähtäyksellä vaikuttavuuden lisääminen voi perustua vain tutkimustietoon todellisista koulutustarpeista.

Kokonaisuutena ottaen *Vaikuttaako koulutus-teos* on tarpeellinen lisä jo olemassa olevalle suomenkieliselle kirjallisuudelle. Esimerkiksi yhdessä *Tapio Vabervan* ja *Simo Juwan Koulutuksen talous* -kirjan (Tammi 1985) kanssa se antaa hyvän perustan hankkia itsenäisesti uusinta tietoa alan ulkomaisista lähteistä. Kriittisenä kommenttina voisi nostaa esiin kirjan tietynlaisen yksipuolisuuden, sen "sosiologisuuden"; kasvatustieteelliset teoriat ja uudempi evaluaatiota koskeva kirjallisuus puuttuvat sen artikkeleista lähes kokonaan, on ikään kuin juuttu koulutuksen taloustieteeseen 1970-luvulla kohdistettuun sosiologiseen kritiikkiin.

Huomattavasti konkreettisempaa ja koulutuksen arkipäivään sitoutuneempaa otetta edustaa *Kauko Hämäläisen, Reijo Laukkasen ja Armi Mikkolan* toimittama **Koulun tuloksellisuuden arviointi** -teos. Teoksen tarkoituksena on esitellä kouluväelle tulosten arvioinnista saatuja ulkomaisia kokemuksia ja niiden taustalla olevia teoreettisia malleja ja ajattelutapoja sekä tarkastella vireillä olevia kotimaisia arviointihankkeita ja niiden perusteita.

Teos koostuu viiteen osastoon ryhmitellyistä kolmestatoista artikkelista. Ensimmäisessä osastossa esitellään tuloksellisuuden arvioinnin lähtökohtina sitä kehitystyötä, jota viime vuosina on tehty koulujärjestelmän avoimuuden ja joustavuuden lisäämiseksi. Tämän edellytyksenä on kattava ja monipuolinen arviointimenettely, jotta oppilaitokset voisivat ohjata omaa toimintaansa. Tulosten arviointi nähdäänkin tässä enemmän koulun sisäisen kehittämisen väli-

neenä kuin ulkoisena rahoittajan kontrollikeinona. Tulosten arvioinnissa keskeisessä asemassa on yhteisesti käytettävä ja samalla tavoin ymmärretty kieli ja käsitteistö. Tätä hahmotellaan ensimmäisen osaston lopuksi.

Tulosten arvioinnin valtakunnallisia ja kansallisia aineksia etsitään teoksen toisessa osastossa. Malleina ja esimerkkeinä ovat mm. OECD:n, Unescon, Yhdysvaltojen ja Norjan arviointijärjestelmät. Kolmannessa osastossa tarkastelun painopiste on itsearvioinnissa koulujen kehittämistä välineenä. Tässäkin tuodaan esiin sekä ulkomaisia että kotimaisia näkemyksiä ja kokemuksia. Neljäs osasto keskittyy toisaalta kuntien ja toisaalta koululaisten vanhempien perspektiivistä avautuvaan arviointinäköalaan. Teoksen päättää viidennen osaston tulevaisuusnäkökulma, joka esitetään hallinnon huipulta, pääjohtajan näköalapaikalta.

Kun jokaisen artikkelin yksityiskohtaisempi esittely ja arviointi ei annetuissa puitteissa ole mahdollista, nostan laajasta kokonaisuudesta lopuksi esiin vain joitakin kommenttiin kannustavia kohtia.

Ritva Jakku-Sihvonen on lähtenyt antamaan tuloksellisuusarvioinnissa käytettävälle kielelle mieltä, määrittelemään käsitteitä. Yläkäsitteeksi hän ottaa (opetustoimen) tuloksellisuuden, mikä sinänsä kuulostaa johdonmukaiselta kun puhutaan tulosohjauksesta tai tulosajattelusta. Tuloksellisuus-käsite opetustoimessa määritellään seuraavasti:

Tuloksellista koulutus on silloin, kun kansallisella ja kansainvälisellä tasolla koulutusjärjestelmän kullekin organisaatiomuodolle, oppilaitokselle ja yksilön oppimistoiminnalle asetetut tavoitteet on saavutettu hyvin.

Tuloksellisuuden osatekijöinä ovat (opetuksen) vaikuttavuus, (koulutuksen) taloudellisuus ja (koulutus- ja opetusjärjestelyjen) tehokkuus. Esittelemättä tässä tarkemmin niitä merkityssisältöjä, joita kirjoittaja antaa näille käsitteille (ks. Jakku-Sihvosen kirjoituksia myös Aikuiskasvatus 3/1992 ja Kansanopisto 8/1992), viittaatan pariin ongelmakohtaan, jotka määritelmässä esiintyvät.

Tuloksellisuus-käsitteen määritelmä sisältää normatiivisen määreen *hyvin*. ”Mitä merkitsee ”hyvin”, mitkä ovat käytännössä sen kriteerit? Monesko pitää olla kansainvälisessä vertailussa? Riittääkö tavoitteiden saavuttaminen 50 %:sesti. Jospa muutamme tavoitteita niin, että ne saavutetaan sataprosenttisesti. Onko silloin toimittu tuloksellisesti? Kysymyksiä riittää. Jos normia ”hyvin” ei täsmennetä, ei myöskään tiedetä mitä tuloksellisuus tarkoittaa.

Alakäsitteenä esitetty vaikuttavuus, joka muuten perinteisesti määritellään juuri tulosten ja tavoitteiden saavuttamisen välisenä suhteena, ei suinkaan ole riippumaton taloudellisuudesta ja tehokkuudesta, kuten artikkelissa esitetty kaavio antaa ymmärtää. Tehokkuutta ja taloudellisuutta maksimoimalla voidaan varsin todennäköisesti vaikuttavuutta vähentää, esimerkkinä olkoon vaikkapa luokkakoon kasvattaminen.

Kirjaa lukiessa nousee mieleen myös kysymys siitä mitä oikein pitäisi arvioida kun arvioidaan koulun tulosta. Mikä on tärkeintä? Tulosohjauksen kielellä: mikä on koulun avaintulos? Koulun tärkein tulos on pääteltävissä sen perustehtävästä - oppimis- ja kasvuprosessin tukemisesta ja edistämisestä. Koulussa pitäisi opiskella tietoja ja taitoja ja samalla kasvaa ihmiseksi. Nämä pitäisi mielestäni olla tulosarvioinnin keskiössä, niitä tulisi kyetä arvioimaan järkevästi.

Tulosarvioinnin mahdolliset negatiiviset aspektit jäävät kirjassa myös kovin vähäiselle huomiolle. Asiaa markkinoidaan toisaalta kehittämisen kaapuun puettuna itsearviointina ja toisaalta ”yhteiskunnan suuntauksena, jolle emme mitään mahda.” Siirtyvätkö tässä kehittämisdiskurssissa talouselämän tuloksellisuutta ja kilpailukykyä korostavat kovat arvot myös koulun, kulttuurin ja sivustuselämän mittapuiksi? Entä jos lopputuloksena tästä kaikesta onkin rajuun kilpailuun perustuva suorituskeskeinen koulutusjärjestelmä, joka tuottaa joukon huippuyksilöitä, mutta jättää suuren enemmistön tarpeet syrjään, koska niiden huomioimiseen ei ole enää varaa. Elämmekö piankin yhteiskunnassa, jossa vanhemmat lastensa kouluvoucheri kädessä tarkastelevat oppilaitosten ranking-listoja? Silloin koulumene(s)tys ennakoi elämässä menestymistä.